

<p>درس ۱۲ جامعه و خانواده تهیه کننده: خانم جلیلی</p>	<p>بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان آذربایجان غربی</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۱ (ایران و جهان در عصر باستان) سال تحصیلی: ۱۳۹۹-۱۴۰۰</p>
--	--	---

عنوان : جامعه و خانواده

اهداف یادگیری

با بررسی وضعیت و موقعیت قشرها و طبقات جامعه در دوران باستان ، شرایط نظام اجتماعی و روابط حاکم بر آن را ارزیابی می کنیم.

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

✓ حقوق زن در دوره ساسانی، مزگان وثوق بنایی

✓ ساسانیان و طبقات اجتماعی، پریسا گنجی

نکات مهم درس

➤ قشرها و طبقات اجتماعی

اقوام آریایی که به ایران مهاجرت کردند با هم خویشاوند بودند و باورهای دینی مشترکی داشتند هر قبیله شامل چندین طایفه بود و هر طایفه به چندین خانواده تقسیم می شد در کنار این، نوعی تقسیم بندی بر اساس شغل و پیشه انسانها وجود داشت که شامل «روحانیون» و «جنگجویان» و «کشاورزان و شبانان» بودند.

➤ دوره ماد و هخامنشیان

- پس از آنکه اقوام آریایی حکومت تشکیل دادند و سرزمینهای مختلفی را فتح کردند، به ثروت و منزلت بالایی دست یافتند، تمرکز قدرت و ثروت در نزد عده ای خاص موجب ایجاد نابرابریهای اقتصادی و اجتماعی و شکل گیری طبقات اجتماعی شد.
- همچنین در دوره هخامنشیان نیز نابرابری های اجتماعی با افزایش فتوحات میان گروه حاکم و مردم عادی افزایش یافت.

- در دوره هخامنشی اعضای خاندان‌های بزرگ از طرف شاه به سمت حکومت شهری‌ها (ساتراپ) منصوب می‌شدند به این طریق آنان دارایی‌های زیادی کسب کردند بدین طریق در زمان هخامنشیان طبقه‌ای از اشراف شکل گرفت که دارای مقام و منزلت اجتماعی و امتیازات اقتصادی ویژه‌ای بودند.
- هرودوت و دیگر مورخان یونانی به نمونه‌های دیگری از این نابرابری‌ها در میان ایرانیان در زمان هخامنشیان اشاره کرده‌اند مثلاً خوراک و پوشاک و آداب معاشرت و تحصیل. در این دوره به دلیل اهمیت فتوحات قشر جنگجو در جایگاه بالاتری قرارداشت.

بزرگان مادی و پارسی در سنگ نگاره‌ها - تخت جمشید

➤ دوره اشکانیان

در دوره اشکانی جامعه ایران شامل گروه حاکم و توده‌های مردم عادی بود. گروه حاکم خود به ۲ دسته تقسیم می‌شد.

در مرتبه اول اعضای خاندان شاهی بودند که مهمترین منصب‌های سیاسی و نظامی کشور را در اختیار داشتند. گروه دوم توده مردم بودند که شامل؛ کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند. همچنین از جنگ‌های پی در پی شمار زیادی اسیران جنگی گرد آورده بودند که در فعالیت‌های کشاورزی و ساختمان سازی و ... آنها را بکار می‌گرفتند.

➤ ساسانیان

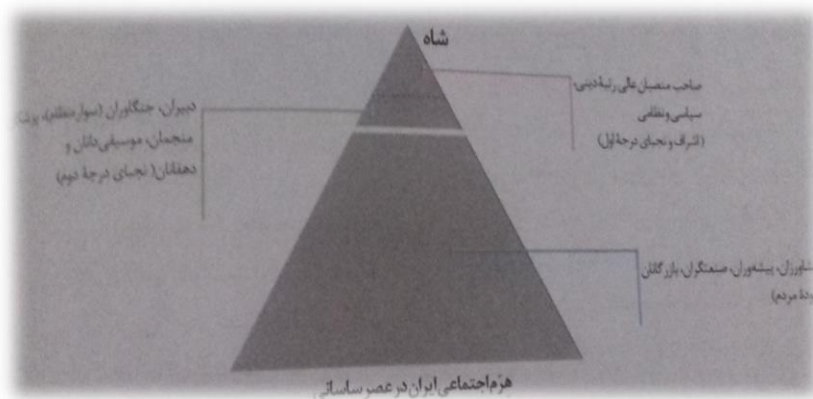
نظام طبقاتی جامعه ایران در این عصر تحت تاثیر دو عامل بود:

عامل اول تاسیس حکومت مرکزی قدرتمند که با توسعه تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند که قشر جدیدی به نام دبیران در این دوره به طبقه حاکم افزوده شد.

عامل دوم رسمیت یافتن دین زرتشتی و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان. **نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نسب و خون استوار بود.**

اشراف و بزرگان خون خود را برتر از خون مردم عادی می‌دانستند و برخورداری از امتیازات را حق ویژه خود می‌دانستند.

در چنین جامعه‌ای تحرک اجتماعی و رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر ممنوع و بسیار دشوار بود. در دوره ساسانی نابرابری‌های اجتماعی بین اشراف و بزرگان و توده طبقات عادی مردم افزایش یافت و اعضای طبقات فرادست صاحب مشاغل و مناصب عالی رتبه کشوری و لشگری و دارای زمین‌های فراوان بودند. اشراف زادگان فقط به اموری مانند امور جنگی و دیوانی و ورزش‌های رسمی و شکار و بزم می‌پرداختند زنان این طبقه با نوع لباس و زیورآلات از دیگر زنان متمایز بودند. در مقابل طبقه فرودست شامل قشرهای مختلفی می‌شد که به طور موروثی به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی مانند؛ کشاورزی، دامداری و پیشه‌وری مشغول بودند و بار سنگین مالیات‌های گوناگون را بر دوش می‌کشیدند.

در دوره ساسانی موبدان مدافع این نابرابری‌ها بودند و چنین وانمود می‌کردند که این تفاوت‌ها باعث به وجود آمدن نظم و ثبات در کشور می‌شود.

جنبش بزرگی که در زمان پادشاهی قباد از **طرف مزدک** بر علیه **نابرابری‌ها** به وجود آمد پایه‌های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند. از این رو خسرو انوشیروان برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی اقدامات زیادی کرد در نتیجه این اقدامات قدرت و نفوذ اشراف درجه اول کاهش یافت و بر قدرت و نفوذ اشراف درجه دوم اضافه شد.

- خانواده هسته اصلی جامعه آریایی به شمار می رفت که در آغاز بسیار گسترده بود و شامل پدر و مادر، فرزندان، نوادگان، برادران، خواهران، عروسان، دامادان، عموزادگان، دایی زادگان، خاله زادگان و بستگان دیگر بود.
- در این خانواده سلطه پدر نامحدود بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش خانه بود و اختیارات مادر به اندازه پدر نبود ولی بانوی خانه محسوب می شد و مورد احترام بود.
- در خانواده کهن ایرانی ازدواج درون گروهی بود. اقتصاد آن بصورت معیشتی بود و دسترنج تمام افراد مستقیم مصرف می شد.
- دارایی های پدر قابل تقسیم و انتقال نبود پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می گرفت.
- خانواده گسترده پس از دوره هخامنشی تحت تاثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی به تدریج کوچکتر و محدودتر شد.
- همچنین با گسترش شهرها برخی از خانواده های روستایی به شهر مهاجرت می کردند.
- بدین گونه خانواده های بزرگ کوچکتر می شدند.
- با توسعه تشکیلات حکومتی و گسترش قشرهای اجتماعی دامنه اختیارات پدر کاهش یافت.
- روحانیون بخشی از اختیارات پدر یعنی قضاوت و اجرای مراسم و تشریفات دینی را برعهده گرفت.

➤ زنان

- اطلاعات موجود در مورد زنان و موقعیت آنها بسیار پراکنده است و پیشینه مربوط به زنان طبقات اشراف است.
- جایگاه و حقوق زنان تحت تاثیر آموزه های زرتشت بود.
- در قسّمتهایی از او ستا تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد و شعار اصلی زرتشت یعنی گفتار نیک و پندار نیک به یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است.
- تنها در بخشی از اوستا که توسط موبدان تدوین شده موقعیت اجتماعی زنان پایین تر از مردان قرار دارد.
- **پارسایی و عفت** به عنوان دو خصلت و ویژگی زن خوب به شمار رفته است.
- در ایران باستان زن به عنوان مادر و کدبانوی خانه از احترام بالایی برخوردار بوده.
- لوحه های گلی کشف شده از تخت جمشید بیانگر آن است که در زمان هخامنشان زن و مرد در کنار هم با حقوقی برابر کار می کردند.
- تعدادی از کارکنان در کارگاههای شاهی، زنان بودند حتی مدیریت برخی از این کارگاهها را نیز بر عهده داشتند

- در مورد موقعیت اجتماعی و حقوقی زنان در عصر ساسانی اطلاعات مکتوب و غیرمکتوب زیادی به جای مانده است. تنی چند از زنان خاندان شاهی مانند **همسر یزدگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نامهای پوران و آذرمی دخت بر تخت سلطنت نشستند** همچنین در این دوران زن حق مالکیت و فعالیت اقتصادی داشت و می توانست درآمد کسب کند و در اموال همسر خود شریک باشد. همچنین زن می توانست در دادگاه به سود خود اقامه دعوا کند.

➤ جشن و سوگواری

گاهشماری ایران باستان مملو از جشن‌هایی بود که در طول سال برگزار می‌شد. این جشن‌ها با باورهای دینی و زندگی سیاسی و اجتماعی و اقتصادی مردم ایران بویژه فعالیت های کشاورزی پیوند تنگاتنگی داشتند. ویژگی برجسته جشن‌های باستانی، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ بود. **گاهنبارها، نوروز، مهرگان و سده** از مشهورترین جشن های ایران باستان به شمار می رود. گاهنبار عبارت بود از شش جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی یعنی آسمان و آب و زمین و گیاهان و جانوران و انسان برگزار می‌شد.

- **نوروز** کهن‌ترین جشن ایرانی است که به جمشید نسبت داده می‌شد.
- برگزاری جشن‌ها این فرصت را به مردم می‌داد که علاوه بر شادی و تفریح وفاداری خود را به شاه ابراز کنند همچنین تاثیر زیادی در اتحاد ایرانیان داشت. ۱
- ایرانیان علاوه بر جشن‌ها مراسم سوگواری برای مردگان را نیز با آداب و تشریفات برگزار می‌کردند.
- ایرانیان برای ارواح پدران و مادرانشان احترام زیادی قائل بودند و مراسم ویژه‌ای برای آرامش روح آنها انجام می‌دادند.

پرسشها و فعالیت های مکمل برای درک بهتر مطالب مطرح شده در درس

- ۱) افراد در جامعه آریایی به چند طبقه تقسیم می شدند؟
- ۲) وجود قشرهای سه گانه آریایی معرف چیست؟
- ۳) در دوره اشکانی توده مردم شامل چه کسانی بودند؟
- ۴) در دوره اشکانی جامعه ایرانی شامل چه گروههایی بود؟
- ۵) نظام طبقاتی جامعه ایرانی در عصر ساسانی تحت تاثیر چه عواملی گسترش یافت؟

- ۶) نظام طبقاتی عصر ساسانی بر چه چیزهایی استوار بود؟
- ۷) در جامعه ساسانی طبقه فرودست شامل چه قشرهایی می شد؟
- ۸) در دوران ساسانی موبدان چه وظایفی داشتند؟
- ۹) خانواده آریایی شامل چه کسانی می شد؟
- ۱۰) در خانواده های کهن ایرانی اموری مانند ازدواج و اقتصاد در اختیار چه کسی بود؟
- ۱۱) خانواده گسترده در عهد هخامنشی تحت تاثیر چه عواملی کوچک تر و محدود تر شد؟
- ۱۲) در ایران باستان موقعیت زنان چگونه بود؟
- ۱۳) در دوره ساسانی زنان از کدام حقوق اجتماعی برخوردار بودند؟
- ۱۴) جشن گاهنبار چه جشنی بود؟
- ۱۵) جشن نوروز در ایران باستان چه جشنی بود؟

پاسخ ها

- ۱) در این تقسیم بندی افراد جامعه به سه طبقه تقسیم می شوند، روحانیون، جنگجویان، کشاورزان و شبانان.
- ۲) وجود قشرهای سه گانه آریایی در آغاز معرف نوعی سستم کار و دسته بندی حرفه ای به شمار می رفت و به نظر می رسد که قشری بر قشر دیگر برتری و امتیاز خیلی خاصی نداشته اند.
- ۳) شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند.
- ۴) در مرتبه اول اعضای خاندان های شاهی و در دیگر خاندان های قدرتمند دیمی بودند که مهم ترین منصب های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند.
- ۵) عامل اول تاسیس حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی با توسعه تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند. از این دو قشر جدیدی به نام دبیران در این دوره به طبقه حاکم افزوده شد. عامل دوم رسمیت یافتن دین زرتشتی و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود.
- ۶) بر اصالت نسب و خون استوار بود.
- ۷) شامل قشرهای مختلفی می شد که به طور موروثی به فعالیت های تولیدی و خدماتی مانند کشاورزی، دامداری و پیشه وری، تجارت و امثال آن مشغول بودند و بار سنگین مالیات های گوناگون را بر دوش می کشیدند.
- ۸) آنها مدافع نابرابری های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم بودند و چنین وانمود می کردند که این تفاوت ها و تمایزها برای حفظ نظم و ثبات کشور لازم است و رفتن از طبقه ای به طبقه دیگر موجب فاسد شدن جامعه می شد.
- ۹) خانواده در آغاز شامل پدر و مادر، فرزندان، نوادگان و برادران و خواهران و عروسان و دامادان، عموزادگان، دایی زادگان، خاله زادگان و بستگان دیگر می شد. در این خانواده سلطه پدر نا محدود بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش خانه بود و اختیارات مادر به اندازه پدر نبود ولی بانوی خانه محسوب می شد و مورد احترام بود.

۱۰) در خانواده کهن ایرانی ازدواج درون گروهی بود. اقتصاد آن بصورت معیشتی بود و دسترنج تمام افراد مستقیم مصرف می شد. دارایی های پدر قابل تقسیم و انتقال نبود پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می گرفت.

۱۱) تحت تاثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی به تدریج کوچکتر و محدودتر شد.

۱۲) موقعیت زنان تحت تاثیر آموزه های زرتشت بود. در قسمتهایی از اوستا تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد و شعار اصلی زرتشت یعنی گفتار نیک و پندارنیک به یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است .

۱۳) در این دوران زن حق مالکیت و فعالیت اقتصادی داشت و می توانست درآمد کسب کند و در اموال همسر خود شریک باشد همچنین زن می توانست در دادگاه به سود خود اقامه دعوا کند .

۱۴) گاهنبارها عبارت بود از شش جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی یعنی آسمان و آب و زمین و گیاهان و جانوران و انسان برگزار می شد.

۱۵) جشن نوروز از کهن ترین جشنهای ایرانی است که به جمشید نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده می شود. ایرانیان و ملت های هم فرهنگ آنان همچنان نوروز را گرامی می داشتند و با آداب و رسوم ویژه ای جشن می گرفتند.

سوالات امتحانی پرتکرار

۱. افراد در جامعه آریایی به چند طبقه تقسیم می شدند؟
۲. در دوره اشکانی جامعه ایرانی شامل چه گروههایی بود؟
۳. نظام طبقاتی عصر ساسانی بر چه چیزهایی استوار بود؟
۴. خانواده آریایی شامل چه کسانی می شد؟
۵. در ایران باستان موقعیت زنان چگونه بود؟